

Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare

Till civilutskottet

Civilutskottet har den 8 april 2010 beslutat att bereda justitieutskottet och socialutskottet tillfälle att yttra sig över proposition 2009/10:142 Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare samt en motion.

Propositionen och motionen föranleder följande yttrande från socialutskottet.

Utskottets överväganden

Propositionen

Sammanfattning

I syfte att tydliggöra att föräldrarna bär huvudansvaret för sina barn och ungdomar föreslår regeringen i propositionen ett strängare skadeståndsansvar för föräldrar. Förslaget innebär att en förälder som har vårdnaden om ett barn ska ansvara för vissa typer av skador som barnet orsakar. Ansvar förutsätter inte att vårdnadshavaren varit vårdslös. Ansvar ska gälla person- och sakskada och skada genom kränkning som barnet vållar genom brott.

Vårdnadshavarens ansvar ska för varje skadehändelse vara begränsat till högst en femtedel av prisbasbeloppet (för närvarande ca 8 500 kr). Dessutom ska skadeståndsansvaret undantagsvis kunna jämkas om det i ett enskilt fall skulle vara uppenbart oskäligt att tillämpa det.

Den nya skadeståndsgrundern kompletterar det skadeståndsansvar som vårdnadshavare enligt gällande rätt har till följd av bristande tillsyn. Om en vårdnadshavare redan ansvarar på grund av egen vårdslöshet, vilket är ett beloppsmässigt obegränsat ansvar, blir det inte aktuellt att tillämpa det nya ansvaret.

Åklagaren – eller i förekommande fall målsägandebiträdet – ska vara skyldig att i samband med åtal för brott föra den skadelidandes talan baserad på det skärpta skadeståndsansvaret för vårdnadshavare.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 september 2010. En följdändring med anledning av införandet av socialförsäkringsbalken föreslås träda i kraft den 1 januari 2011.

Nuvarande reglering av barns och föräldrars skadeståndsansvar

Grundläggande regler om skadeståndsansvar finns i skadeståndslagen (1972:207). Lagen är dispositiv och tillämpas om inte annat är föreskrivet i annan lagstiftning eller följer av avtal eller av allmänna skadeståndsrättsliga principer (1 kap. 1 §). Den grundläggande ansvarsregeln i skadeståndslagen är den s.k. culparegeln i 2 kap. 1 §. Enligt bestämmelsen ska den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar person- eller sakskada ersätta skadan. Den nedre gränsen för skadeståndsansvar är alltså att skadan vållats genom vårdslöshet. Culpaansvaret omfattar personskada och sakskada. Begreppet sakskada syftar i första hand på en skada som har tillfogats fysiska föremål, fast egendom eller lösa saker genom fysiska medel (egendomsskada).

Rena förmögenhetsskador och skador genom kränkning ersätts inte enligt culparegeln. För sådana skador finns särskilda bestämmelser i 2 kap. 2 och 3 §§, av vilka följer att skadorna ersätts om de vållas genom brott. Ren förmögenhetsskada är enligt 1 kap. 2 § en ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada.

Begreppet kränkning definieras inte i lagtexten. Förenklat kan sägas att kränkning utgör ett angrepp på en människas personliga integritet. Ersättning för kränkning är en särskild form av s.k. ideellt skadestånd (skadestånd för en icke-ekonomisk skada). För att kränkingsersättning ska utgå måste kränkningen ha varit allvarlig. Däremot behöver det inte vara fråga om ett uppsåtligt brott.

I 3 kap. skadeståndslagen finns bestämmelser om ansvar för annans vållande.

I 6 kap. skadeståndslagen finns bestämmelser om bl.a. jämkning av skadeståndsansvar. Reglerna omfattar samtliga ansvarsgrunder och skadetyper som regleras i skadeståndslagen.

De grundläggande reglerna om skadeståndsansvar i skadeståndslagen gäller även barn (en person under 18 år). För barn finns en särskild begränsning i 2 kap. 4 §. I bestämmelsen anges att den som vållar skada innan han eller hon har fyllt arton år ska ersätta skadan, om det är skäligt med hänsyn till ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Skadeståndsansvaret enligt 2 kap. 4 § gäller endast för eget vållande. Prövningen enligt 2 kap. 4 § sker i två steg. För det första ska det avgöras om barnet har vållat skadan enligt mer objektiva bedömningsgrunder. I ett andra steg prövas i vilken utsträckning det i det enskilda fallet är skäligt att ålägga skadeståndsskyldighet.

Föräldrar ansvarar enligt gällande rätt inte för sina barns skadeståndsskyldighet. Föräldern är med andra ord inte skyldig att ersätta den skadelidande trots att barnet inte kan betala skadeståndet. Däremot kan föräldern ha ett självständigt skadeståndsansvar för sådana skador till följd av egen oaktsamhet vid tillsyn av barnet.

Om barnet har orsakat en skada genom en olyckshändelse – och därför inte är skadeståndsskyldigt – kan vårdnadshavaren ändå bli ansvarig under förutsättning att han eller hon uppsåtligen eller av oaktsamhet har brutit i sin plikt att se till att barnet får vägledning och står under uppsikt.

I den mån direkt uppsikt inte behövs kan det vara nödvändigt att vårdnadshavaren vidtar andra lämpliga åtgärder för att kravet på tillsyn ska vara uppfyllt.

Bör föräldrarnas skadeståndsansvar skärpas?

Regeringen anser att föräldrarnas skadeståndsansvar för skador orsakade av deras barn och ungdomar bör skärpas. Syftet är att markera att det är föräldrarna som bär huvudansvaret för sina barn och ungdomar.

Regeringen framhåller i propositionen att man lägger stor vikt vid att förebygga att ungdomar begår brott och att ambitionen är att successivt identifiera och genomföra reformer som på sikt bidrar till minskad ungdomsbrottslighet.

I propositionen konstaterar regeringen att barn och ungdomar är kraftigt överrepresenterade i brottsstatistiken och slår fast att barn och ungdomar är de klart mest brottsaktiva i vårt samhälle. Den nuvarande nivån på ungdomsbrottsligheten är enligt regeringens uppfattning allt för hög.

När det gäller strategiska brott, dvs. brott som indikerar en kraftigt ökad risk för en fortsatt brottskarriär, konstaterar regeringen att i de fall en ungdom begår ett sådant brott föreligger det en betydligt större risk för fortsatt kriminalitet jämfört med annan typ av brottslighet. Av detta skäl anser regeringen att det finns anledning att rikta särskilt fokus på de strategiska brotten vid kriminalpolitiska reformer.

Regeringen konstaterar vidare att barns och ungdomars familjesituation i hög grad påverkar risken för ungdomsbrottslighet. En aspekt som har visat sig ha stark koppling till risken för ungdomsbrottslighet är, enligt regeringen, föräldrarnas reaktioner när deras barn och ungdomar uppvisar ett beteende som strider mot grundläggande samlevnadsregler och normer. En reform som ger föräldrar tydligare incitament till att skapa ökad insyn i deras barns och ungdomars liv och att reagera på antisociala beteendemönster bör mot denna bakgrund kunna bidra till att minska risken för ungdomsbrottslighet.

Det är regeringens uppfattning att det krävs insatser på olika områden för att möjliggöra för föräldrar att ta ett större ansvar för sina barns och ungdomars liv. Som ett exempel anges att skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. Ett annat exempel är den kommunala socialtjänsten, som regeringen anser har en viktig uppgift att i nära samarbete med hemmen främja en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdomar samt i nära samarbete med hemmen sörja för att barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd de behöver.

Även om kommunernas socialtjänster och skolor har viktiga roller att fylla, finns det enligt regeringens uppfattning starka skäl att tydliggöra den grundläggande ansvarsfördelningen mellan föräldrarna och det övriga samhället. Ett sätt att åstadkomma en tydlig ansvarsfördelning är att ge föräldrar ett direkt ekonomiskt ansvar för skador som deras barn orsakar. Ett skärpt skadeståndsansvar innebär en viktig och tydlig signal om föräldrars ansvar att vägleda sina barn och ungdomar. Ett annat viktigt argument för ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar är att lagstiftningen blir ett stöd för föräldrarna i diskussioner med barnen och ungdomarna kring de regler som gäller i familjen. Eftersom föräldrarna riskerar att bli personligen ansvariga för skador som orsakas av deras barn och ungdomar, får de goda argument för att kräva ökad insyn i barnens och ungdomarnas liv utanför hemmet.

Vid sidan av dessa brottspreventiva skäl finns det enligt regeringen även på ett mer allmänt plan starka skäl att skärpa föräldrarnas skadeståndsansvar. Ansvar för de skador som uppkommer genom barns skadevållande handlingar måste, oavsett lagstiftningens utformning, bäras av någon.

Ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrarna innebär inte, enligt regeringen, att ekonomiskt svaga familjer åläggs ytterligare krav i förhållande till den gällande ordningen (barnen är redan skadeståndsskyldiga), utan i stället att även föräldrarna är skyldiga att bidra till att täcka de skador som har uppkommit. En reform som innebär att ungdomarnas skuldbörda vid inträdet i vuxenlivet minskar bör i sig vara brottspreventiv. I sammanhanget erinrar regeringen om den allmänna jämningsregeln i skadeståndslagen. Den ger möjlighet att sätta ned ett oskäligt betungande skadestånd med hänsyn bl.a. till den skadeståndsskyldiges ekonomiska situation.

Hur bör ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar utformas?

Regeringens bedömning är att ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar bör konstrueras som ett principalansvar, dvs. ett ansvar oberoende av eget vållande men grundat på barnets vållande. En sådan lösning anser regeringen inte vara processdrivande på samma sätt eftersom ansvarsfrågan endast prövas en gång; om barnet är skadeståndsskyldigt enligt gällande skadeståndsregler, ansvarar även vårdnadshavaren. Regeringen anser att det även finns skäl att tro att en sådan ordning överensstämmer med den uppfattning som många föräldrar själva har om sitt ansvar redan enligt nuvarande lagstiftning. Införandet av ett principalansvar för vårdnadshavare bedöms också vara väl förenligt med gällande skadeståndsrättsliga principer.

Eftersom tillsynsansvaret i föräldrabalken åvilar barnets vårdnadshavare anser regeringen att det är naturligt att låta även principalansvaret omfatta vårdnadshavare eftersom avsikten med förslaget är att vårdnadshavaren långsiktigt ska ta ett ökat ansvar för sina barn och ungdomar.

En grundförutsättning för vårdnadshavarnas principalansvar bör enligt förslaget vara att barnet är skadeståndsskyldigt för en viss skada.

Det föreslagna principalansvaret för vårdnadshavare innebär en ny ansvarsgrund i svensk rätt. Regeringen konstaterar i samband med detta att ett införande av nya ansvarsgrunder i skadeståndsrätten kan få konsekvenser i samhället som är svåra att förutse och överblicka.

Ett syfte med lagändringen är att stävja den ungdomsbrottslighet som består i skadegörelse, misshandel, hot, rån etc. och att förhindra att ungdomar väljer en vanekriminell livsstil. Mot denna bakgrund anser regeringen att det skärpta skadeståndsansvaret bör omfatta skador – sak- och personskada samt skada genom sådan kränkning som avses i 2 kap. 3 § skadeståndslagen – som uppkommer genom brott.

Skadeståndsansvaret för en viss skada åvilar enligt regeringens förslag såväl barnet som dess vårdnadshavare. Om det finns två vårdnadshavare har båda, var för sig, ett skadeståndsansvar för skadan. Ansvaret bör som huvudregel vara solidariskt mellan de skadeståndsskyldiga. Regeringen anser att det även fortsättningsvis bör vara en fråga för rättstillämpningen att pröva den inbördes fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga.

Principalansvaret ska vara beloppsmässigt begränsat

Det viktigaste syftet med ett principalansvar är enligt regeringen att nå en brottsförebyggande effekt genom att föräldrarna engagerar sig mer i barnens liv och motarbetar tendenser till skadegörande verksamhet. För detta syfte bör det vara tillräckligt med ett principalansvar upp till ett begränsat belopp. En förälders skadeståndsskyldighet ska därför – för varje skadehändelse – begränsas till högst en femtedel av prisbasbeloppet (för närvarande ca 8 500 kr). Om ett barn står under vårdnad av två föräldrar, ska begränsningen gälla för dem gemensamt.

Följdmotionen

I motion C11 av Carina Moberg m.fl. (s, v, mp) begärs att riksdagen avslår regeringens proposition 2009/10:142 Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare. Motionärerna anför bl.a. att ökade ekonomiska och sociala klyftor mellan människor leder till ökad kriminalitet och att det mest effektiva sättet att bekämpa brottsligheten är att se till att den aldrig inträffar. Motionärerna anser att ett framgångsrikt brottsförebyggande arbete förutsätter insatser på samtliga nivåer i samhället. De hänvisar i motionen till några av de remissinstanser som ifrågasätter om regeringens förslag verkligen kommer att ha någon betydelse för en minskning av ungdomskriminaliteten. Motionärerna anser att utgångspunkten måste vara att föräldrar gör sitt bästa efter sina förutsättningar men att en del föräldrar och barn har komplexa förutsättningar som påverkar familjelivet. Det kan vara neuropsykologisk problematik, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa eller annat som påverkar familjesituationen. Motionärerna menar att det finns en uppenbar risk att regeringens förslag framför allt kommer att slå mot familjer som redan har stora problem eller knappa ekonomiska marginaler.

Socialutskottets ställningstagande

Socialutskottet anser att det krävs insatser på olika områden för att möjliggöra för föräldrar att ta ett större ansvar för sina barns och ungdomars liv. Förslaget om ett strängare skadeståndsansvar för föräldrar är ett sätt att tydliggöra att dessa bär huvudansvaret för att förmedla normer och värder-

ingar till sina barn och ungdomar. Socialutskottet anser att det viktigaste syftet med ett principalansvar för föräldrarna är att nå en brottsförebyggande effekt genom att dessa engagerar sig mer i barnens liv och motarbetar tendenser till skadegörande verksamhet. Ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar innebär även att lagstiftningen kan utgöra ett stöd för föräldrarna i diskussioner med barnen och ungdomarna kring de regler som gäller i familjen.

Av nu anförda skäl och utifrån de aspekter socialutskottet har att beakta ställer sig utskottet bakom förslagen i propositionen och anser att propositionen bör tillstyrkas och motion C11 avstyrkas.

Stockholm den 29 april 2010

På socialutskottets vägnar

Kenneth Johansson

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Kenneth Johansson (c), Cecilia Widegren (m), Magdalena Andersson (m), Christer Engelhardt (s), Marianne Kierkemann (m), Lars U Granberg (s), Barbro Westerholm (fp), Marina Pettersson (s), Jan R Andersson (m), Lennart Axelsson (s), Margareta B Kjellin (m), Elina Linna (v), Catharina Bråkenhielm (s), Thomas Nihlén (mp), Ann Arleklo (s), Gunnel Wallin (c) och Lars-Axel Nordell (kd).

Avvikande meningar

Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare (s, v, mp)

Christer Engelhardt (s), Lars U Granberg (s), Marina Pettersson (s), Lennart Axelsson (s), Elina Linna (v), Catharina Bråkenhielm (s), Thomas Nihlén (mp) och Ann Arleklo (s) anför:

Regeringen har föreslagit ett strängare skadeståndsansvar för föräldrar i syfte att tydliggöra att de bär huvudansvaret för sina barn och ungdomar.

Vi anser att ökade ekonomiska och sociala klyftor mellan människor leder till ökad kriminalitet och att det mest effektiva sättet att bekämpa brottsligheten är att se till att den aldrig inträffar. Ett framgångsrikt brottsförebyggande arbete förutsätter insatser på samtliga nivåer i samhället. Det handlar såväl om individen som om det lokala samhället, organisations- och näringslivet samt den nationella politiken. Vi ifrågasätter om regeringens förslag verkligen kommer att ha någon betydelse för en minskning av ungdomskriminaliteten.

Utgångspunkten måste enligt vår mening vara att föräldrar gör sitt bästa efter sina förutsättningar men att en del föräldrar och barn har komplexa förutsättningar som påverkar familjelivet. Det kan vara neuropsykologisk problematik, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa eller annat som påverkar familjesituationen. Vi menar att det finns en uppenbar risk att regeringens förslag framför allt kommer att slå mot familjer som redan har stora problem eller knappa ekonomiska marginaler. Särskilt menar vi att detta gäller fall då skadestånd döms ut och det handlar om flera skadehändelser.

Vi anser att regeringen inte framfört tillräckligt starka skäl för förslaget om ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare och att civilutskottet därför bör tillstyrka vår motion C11 och avstyrka propositionen.